

KSIĄŻĘ HENRYK VIII WRÓBEL (OK. 1360 – 14 III 1397) I JEGO RZĄDY W KSIĘSTWIE KOŻUCHOWSKO-ZIELONOGÓRSKIM

Joanna Karczevska

Joanna Karczevska: Duke Henry VIII the Sparrow (approx. 1360–14 III 1397) and his Rule in the Duchy of Koźuchów-Zielona Góra

The article portrays an image of the Duke Henry VIII the Sparrow and his rule in the Duchy of Koźuchów-Zielona Góra, comprising part of the Głogów district. The duke's background and family environment are presented, further to the impact the two above matters had on him. Subsequently, various aspects of the duke's activities were discussed, initially during his co-rule with his brothers and then – during his autonomous rule after the division of the Głogów district in 1378, when he became the ruler of the Duchy of Koźuchów-Zielona Góra. The article discusses the issue of the duke's marriage and children as well as matters related to managing and administering the duchy, the state of the duke's domain as well as the chancellery's activity. Furthermore, issues regarding Henry VIII's passion for knight tournaments and militaria as well as the impact of such an entertainment on the duchy's situation were revealed by the author.

Key words: Silesia, Głogów Duchy, Duchy of Koźuchów-Zielona Góra, Duke Henry VIII the Sparrow

Dolny Śląsk to kraina o fascynującej historii. Zachowane w dużej liczbie źródła pisane, a także obfitość zabytków architektury to jest zamków, dworów, kościołów i klasztorów oraz innych pomniejszych pozostałości historycznych, wkomponowanych harmonijnie w piękny krajobraz naturalny, powodują, że badanie przeszłości tego obszaru staje się także fascynującą przygodą intelektualną.

Henryk VIII Wróbel to jeden z licznych śląskich książąt doby rozbitcia dzielnicowego. Wywodził się z linii książąt głogowskich, której najznamienitszym przedstawicielem był Henryk III – „dziedzic Królestwa Polskiego”. Wśród następnych pokoleń książąt głogowskich, również jeśli chodzi o generację Henryka VIII, jak i jego samego, nie znajdziemy postaci dorównującej wybitnemu antenatowi. Nie znaczy to jednak, aby nie poświęcić uwagi temu szeregowemu księciu – potomkowi zasłużonego pradziada – i jego działaniom osadzonym w realiach schyłku XIV wieku; zwłaszcza, że sylwetka Henryka VIII Wróbla nie była dotąd przedmiotem szczegółowych badań. Przybliżeniu życia i niespełna 20-letnich rządów księcia Henryka VIII Wróbla posłużyły źródła historyograficzne, dość dobrze oświetlające pochodzenie i rodzinę księcia, a są to *Katalog opatów żagańskich*¹ i *Kronika książąt polskich*.² Jego działalność pozwalają poznać źródła

1 *Catalogus abbatum Saganensium*, in: *Scriptores rerum Silesiacarum* (dalej SRS), Band 1, ed. Gustaw Adolf Stenzel, Breslau 1835.

2 ed. Zygmunt WĘCLEWSKI, *Kronika książąt polskich (Chronica principum Poloniae)*, in: *Monumenta*

dokumentowe, rozproszone w różnych wydawnictwach źródłowych, z których przede wszystkim trzeba wymienić dokumenty znajdujące się w opracowaniu F. Minsberga³ i w niektórych tomach niemieckiego wydawnictwa *Codex diplomaticus Silesiae*.⁴ Pomocą służą też, skromne treściowo, rejestry dokumentów parafii kożuchowskiej, wydane przez W. Urbana⁵ oraz katalogi archiwalne⁶.

W literaturze niemieckiej o księciu wspominali F. Minsberg⁷ i J. Blaschke⁸ w swych pracach poświęconych historii księstwa głogowskiego. W polskiej historiografii trzeba przede wszystkim wskazać genealogiczny rys pióra K. Jasińskiego⁹. Niektóre epizody związane z dziejami księstwa kożuchowsko – zielonogórskiego i jego władców zostały opisane w pracach poświęconych przeszłości dzielnicy głogowskiej autorstwa J. Dąbrowskiego,¹⁰ S. Mikuckiego,¹¹ M. Gumowskiego,¹² H. Szczegóły,¹³ A. Fudaleja¹⁴ czy S. Kowalskiego.¹⁵ Ostatnio ukazały się dwa opracowania J. Karczewskiej, z których jed-

---

Poloniae Historica (dalej MPH), t. 3, Lwów 1878.

3 Ferdinand von MINSBERG, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau*, Glogau 1853.

4 *Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johans von Oppeln und Ratibor in ausügen mitgetheilt*, in: *Codex diplomaticus Silesiae* (dalej CDS), t. 6, edd. Wilhelm Wattenbach – Colmar Grünhagen, Breslau 1863; Ed. Konrad WUTKE, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, t. 24, Breslau 1908; Ed. K. WUTKE, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis und Stadt Glogau*, t. 28, Breslau 1915; Ed. Erich GRABER, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Sprottau*, t. 31, Breslau 1925; Ed. E. GRABER, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Sagan*, t. 32, Breslau 1927.

5 Ed. Wincenty URBAN, *Wykaz regestów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu (III)*, Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego, t. 4, 1974.

6 Ed. Roman STELMACH, *Katalog dokumentów przechowywanych w Archiwach Państwowych Dolnego Śląska*, t. 5, Wrocław 1991; Ed. Mieczysława CHMIELEWSKA, *Katalog dokumentów*, t. 6, Wrocław 1995; Ed. R. STELMACH, *Katalog dokumentów*, t. 7, Wrocław 1993.

7 F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*.

8 Julius BLASCHKE, *Geschichte der Stadt Glogau und Glogauer Landes*, Glogau 1913.

9 Kazimierz JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007.

10 Jan DĄBROWSKI, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, in: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, Kraków 2013.

11 Sylwiusz MIKUCKI, *Heraldyka Piastów śląskich do schyłku XIV wieku*, in: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, ed. W. Semkowicz, Kraków 2013.

12 Marian GUMOWSKI, *Pieczęcie śląskie do końca XIV w.*, in: *Historia Śląska*, t. 3.

13 Hieronim SZCZEGÓŁA, *Z dziejów księstwa głogowskiego w wiekach średnich*, in: *Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem*, Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, t. 7, z. 3, Zielona Góra 1970.

14 Aleksander FUDALEJ, *Pieczęcie księstw głogowskiego i żagańskiego*, Nowa Sól 1973.

15 Stanisław KOWALSKI, *Zabudowa miejska*, in: *Kożuchów. Zarys dziejów*, ed. T. Andrzejewski, Kożuchów 2003.

no związłe, o charakterze rekonesansu naukowego, dotyczy pary księżęcej Henryka VIII i księżnej Katarzyny,¹⁶ drugie – przedstawia otoczenie księżęcych małżonków.¹⁷

Na północy Dolnego Śląska w XIV w. funkcjonowało nieduże, peryferyjnie położone księstwo kożuchowsko – zielonogórskie. Był to teren peryferyjny lecz nie prowincjonalny – przynajmniej w czasach średniowiecza. Wynikało to z faktu, że było ono częścią dużego, ważnego terytorialnie i politycznie księstwa głogowskiego, z którego zostało wydzielone w 1378 r. dla Henryka VIII Wróbla – najmłodszego syna księcia głogowsko-żagańskiego Henryka V Żelaznego. Książę Henryk V Żelazny z głogowskiej linii Piastów panował w swym księstwie w latach 1342–1369. Jego rządy przypadły na niespokojny czas rywalizacji o śląskie ziemie pomiędzy Królestwem Polskim a Luksemburgami, którzy Śląsk wówczas niemal całkowicie zhołdowali i uznawali za naturalną strefę wpływów. Książę Henryk V Żelazny musiał wykazać elastyczność manewrując między dwoma królestwami, prowadził jednak politykę przemyślaną, uwzględniając bieżący układ sił. Jego księstwo graniczące z Polską było narażone na bezpośrednie ataki z jej strony i odniosło w 1343 r. straty terytorialne w postaci ziemi wschowskiej. Było to powodem zbliżenia w polityce Henryka V do Luksemburgów. Kontakty te uległy ochłodzeniu po tym, gdy w 1360 r. Karol IV Luksemburg doprowadził do podziału dzielnic głogowskiej oraz Głogowa i Bytomia nad Odrą na część królewską i książęcą, będącą we władaniu Henryka V,¹⁸ przy czym zamek – oznaka władzy - pozostał w części królewskiej Głogowa. Wydarzenie to spowodowało zwrot w polityce głogowskiego księcia w kierunku polskiego sąsiada. Jakkolwiek utrata ziemi wschowskiej wciąż była pewną zadrą w tych relacjach, jednak Henryk V zyskał w królu Kazimierzu Wielkim sojusznika i wkrótce – zięcia. Jego córka Jadwiga została wydana za mąż za Kazimierza Wielkiego w 1365 r.

W konsekwencji podziałów w księstwie głogowskim w 1360 r. Henryk V Żelazny posiadał południowo-wschodnią część księstwa głogowskiego.¹⁹ Księciu nie powiodło się zjednoczenie całej dzielnicy, lecz i tak był to duży obszar z wyraźnie rysującym się blokiem głogowsko-żagańskim. Takie dziedzictwo pozostawił Henryk V Żelazny swym synom. O ile jednak w jego czasach księstwo posiadało znaczącą pozycję, to w następnych latach stan ten uległ osłabieniu. Przyczyną tego była duża liczba dziedziców księżęcej schedy – Henryk V miał trzech synów – Henryka VI Seniora, Henryka VII Rumpolda

16 Joanna KARCZEWSKA, *Książę Henryk VIII Wróbel (1357/1363–1397) i księżna Katarzyna (przed 1367–1420). Władcy księstwa kożuchowsko-zielonogórskiego*, in: *Zapisałi się w dziejach Środkowego Nadodrza. Szkice biograficzne*, ed. P. Bartkowiak – J. Kuczer – D. Kotlarek, Zielona Góra 2009.

17 J. KARCZEWSKA, *Otoczenie księcia kożuchowsko-zielonogórskiego Henryka VIII Wróbla i jego żony księżnej Katarzyny*, *Śląski kwartalnik historyczny Sobótka* 69, 2014, z. 1.

18 Ed. Janina Gilewska-Dubis, *Regesty śląskie*, t. 5, Wrocław – Warszawa 1992, nr. 34.

19 Ed. K. Matwijowski, *Głogów. Zarys monografii miasta*, Wrocław – Głogów 1994, s. 86.

(Średniego) i Henryka VIII Wróbla – bohatera niniejszego opracowania. Młodzi książęta przez pewien czas po śmierci ojca sprawowali wspólne rządy z zaznaczającą się jednak przewagą dwóch starszych braci. Natomiast w 1378 r. książęcy bracia podjęli decyzję o podziale głogowskiej spuścizny (o czym niżej).²⁰

Jeśli chodzi o pochodzenie i środowisko rodzinne, książę Henryk VIII Wróbel, przyszły władca księstwa kożuchowsko-zielonogórskiego, urodził się około 1360 r. i był najmłodszym dzieckiem zmarłego 13 IV 1369 r.²¹ księcia głogowskiego Henryka V Żelaznego. Termin *ad quem* urodzin Henryka VIII wyznacza data śmierci jego matki księżnej Anny plockiej 16 II 1363 r.²² Jego filiacja jest potwierdzona w różnych źródłach, w tym m.in. w nieocenionym dla dziejów dzielnicy głogowskiej *Katalogu opatów żagańskich*, który podaje rodowód Henryka VIII i jego dwóch starszych braci. Najstarszy spośród nich to książę Henryk określany jako „Senior” – dla podkreślenia jego starszeństwa, następnie jego młodszy brat Henryk zwany w źródłach Średnim – „medii”, a także Rumpoldem i „mayoris” – „większym” ze względu na jego tuszę i wzrost. Natomiast najmłodszy książę Henryk zwany był Wróblem (niem. Sperling), lub „młodszym” – „iunioris” dla odróżnienia od starszych braci.²³ Również inne śląskie źródło narracyjne *Kronika książąt polskich* wymienia w tej kolejności synów Henryka V Żelaznego, jednak już z nazwami dzielnic, w których sprawowali rządy.²⁴ Trzej synowie Henryka V Żelaznego nosili jego imię. Było ono dziedziczone po przodkach w linii męskiej i dowodzi kultywowania pamięci wielkich antenatów książąt Henryka Brodatego i Henryka Pobożnego. Chociaż filiacja i braterstwo młodych książąt są wskazane w różnych źródłach dokumentowych i narracyjnych, to niestety nie są znane daty urodzin książęcych braci. Wiadomo, że najstarszego brata – Henryka VI – dokument z 1365 r. nazwał pierworodnym („primogenitus”).²⁵ Badacz genealogii śląskich książąt – Kazimierz Jasiński – przypuszczał, że urodził się najpóźniej w 1345 r., skoro w 1361 r. został obdarzony mianem „herczog”.²⁶ Henryk VII Rumpold natomiast mógł urodzić się w 1350 r., lub niewiele wcześniej, biorąc pod uwagę fakt objęcia współrządów przez starszych książąt po śmierci ojca.²⁷

Nie byli oni jednak jedynymi dziećmi Henryka V Żelaznego. Mieli bowiem dwie siostry – Annę i Jadwigę. Kobiety, traktowane przez źródła po macoszemu, były wymieniane

20 J. KARCZEWSKA, *O księstwie kożuchowskim w XIV–XV wieku*, in: *Kożuchów. Studia z dziejów średniowiecznego miasta*, Kraków 2018, s. 130.

21 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 380, przyp. 6, 7.

22 Ibidem, s. 393.

23 SRS I, s. 195.

24 Ed. Zygmunt WĘCLEWSKI, *Kronika książąt polskich*, s. 539.

25 Edd. Colmar GRÜNHAGEN – Hermann MARKGRAF, *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens* (dalej *Lehns- und Besitzurkunden*), t. 1–2, Leipzig 1881–1883, t. 1, nr. 54, s. 184.

26 *Lehns- und Besitzurkunden*, t. 2, nr. 16, s. 478; K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 387, przyp. 3.

27 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 391–392.

ne w nich na ogół w sprawach dotyczących ich małżeństw i uposażenia. Podobnie jest w przypadku księżniczki Anny, która została nazwana córką Henryka V w dokumencie z 20 I 1361 r. dotyczącym spraw związanych z jej posagiem i wianem. Były to ustalenia podjęte przed jej ślubem z księciem Janem I raciborskim.²⁸ Dokładnej daty urodzin Anny nie można ustalić, ale urodziła się ona przed 1350 r., bo jej młodsza siostra Jadwiga, która wyszła za mąż w 1365 r. musiała mieć przynajmniej 15 lat.²⁹ Z dostępnych informacji źródłowych trudno wywnioskować czy Anna była najstarszym dzieckiem księcia Henryka V Żelaznego czy była młodszą siostrą Henryka VI Seniora. K. Jasiński lokuje ją w tablicy genealogicznej rodziny Henryka V jako jego drugie dziecko.³⁰

Szczególną pozycję wśród rodzeństwa Henryka VIII miała jego siostra Jadwiga. Chronologię urodzin księżniczki K. Jasiński kładzie na lata 1340–1350, raczej bliżej tej drugiej daty.³¹ Jadwiga została czwartą żoną króla Kazimierz Wielkiego, małżeństwo zostało zawarte 25 II 1365 r.³² Ponieważ jednak żyła jeszcze druga żona króla, odsunięta przez niego Adelajda heska, związek z Jadwigą nie uzyskał dyspensy papieskiej. Papież nie wyraził zgody na unieważnienie małżeństwa króla z Adelajdą, w związku z czym Jadwiga nie była w świetle prawa kanonicznego legalną małżonką Kazimierza Wielkiego. Również dzieci urodzone z tego związku były uznane za pochodzące z nieprawego łoża. Były to trzy córki, z których dwie – Anna i Jadwiga – dożyły dorosłości. W 1371 r. zostały legitymizowane przez papieża.³³ Natomiast Jadwiga żagańska, której obecność w Polsce po owdowieniu była niepożądana, powróciła – jak pisał Jan Długosz – „do ojcowskiego domu” i wyszła powtórnie za mąż za księcia Ruprechta legnickiego.³⁴ Zawarcie tego małżeństwa nastąpiło przed 10 II 1372 r.³⁵

Spowinowacenie się książąt głogowskich z królem Polski było dla nich dużym splendorem, oczywiście miało podłoże polityczne, w tle była nieporzucona przez króla chęć odzyskania Śląska. Zarówno, gdy Jadwiga zawierała małżeństwo, jak i w czasie jej wdowieństwa, Henryk VIII Wróbel był dzieckiem, trudno więc wnioskować czy np. poznał Kazimierza Wielkiego. Natomiast drugi mąż Jadwigi – książę legnicki Ruprecht, był po śmierci Henryka VIII opiekunem jego małoletnich dzieci. Nie żyli już bliscy krewni księcia Henryka, poza owdowiałą siostrą Anną. Siostra Jadwiga żagańska zmarła

28 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 2, s. 476, nr. 16.

29 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 389.

30 *Ibidem*, s. 388.

31 *Ibidem*, s. 390.

32 *Ibidem*, s. 391, przyp. 4.

33 K. JASIŃSKI, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań – Wrocław 2001, s. 199, 203.

34 Jan DŁUGOSZ, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 10, Warszawa 1981, s. 29.

35 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 391.

27 III 1390 r.³⁶ Pozostał właściwie tylko dziad młodych książąt – Władysław Opolczyk, lecz jego kariera wtedy chyliła się ku upadkowi. Ruprecht legnicki był więc najbliższym powinowatym księcia kożuchowsko-zielonogórskiego i jego dzieci, a z obowiązków opiekuna rzeczywiście się wywiązywał, uporządkował chociażby sprawy majątkowe po zmarłym księciu.

Po śmierci księcia Henryka V Żelaznego, władzę w księstwie głogowskim objęli jego trzej synowie, którzy formalnie znajdowali się w niedziale braterskim. Wspólnie sprawowali rządy tytułując się książętami Śląska, panami Głogowa i Żagania, akcentując w ten sposób stołeczność Głogowa (choć należała do nich połowa Głogowa i księstwa) oraz bezpośrednie dziedzictwo oraz siedzibę książęcą w przypadku Żagania. Najmłodszy z braci – książę Henryk VIII Wróbel – po raz pierwszy został wymieniony w źródłach w dokumencie z 10 IX 1369 r., gdy udzielił zgody na sprzedaż przez swych braci wsi Dybów (Diebau) klasztorowi kanoników regularnych w Żaganiu.³⁷ Trzeba wspomnieć, że do owego dokumentu, którego wystawcami byli starsi książęta, została przywieszona pieczęć, którą synowie Henryka V używali wspólnie po śmierci swego ojca w kwietniu 1369 r. Była to pieczęć wyobrażająca Henryka V wraz z dwoma (starszymi) synami, siedzącymi na ławie i ubranych w zbroje, na głowach książęcych widoczna jest mitra, książę ojciec – siedzący pośrodku – trzyma w prawej ręce miecz, a wszyscy trzej dzierżą tarczę z orłem w drugiej ręce. Napis w otoku brzmi: SIGILLUM + HEYNRICI+ HEYNRICI+ET HEYNRICI. DEI.GRATIA||+ DUCUM. SILESIE. DOMINORUM.GLOGOVIENSIUM. ET .ZAGANI.³⁸

Na odwrociu tej pieczęci znajduje się kontrasigillum przedstawiające orła zwróconego w prawo z półksiężycem i krzyżem. Widoczny napis otokowy brzmi + S. HEINRICI DVCIS DE SAGANE. Nie wiadomo jednak czy kontrasigillum należało do Henryka V czy któregoś z jego synów.³⁹

Ta sama pieczęć została przywieszona do innego dokumentu książęcego, którego wystawcami byli już wszyscy trzej młodzi książęta. Dyplom ten wystawiony 23 IV 1370 r. dotyczy sprzedaży dóbr we wsi Stanów (Rengersdorf) klasztorowi augustianów w Żaganiu.⁴⁰ Był to finał sporu między książętami a opactwem toczonym o wieś Stanów. Wcześniej, bo 28 I 1370 r. w tej sprawie, prowadzonej przez księcia Henryka Seniora z opatem Mikołajem, arbiter wydał wyrok dotyczący dochodów ze Stanowa. Dokument ten

36 *Liegnitzer Chronik. Fortsetzung der deutschen Uebersetzung der chronica principum Poloniae*, in: *Scriptores rerum Silesiacarum*, Band 12, ed. Franz Wachter, Breslau 1883, s. 95.

37 Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej AP Wr.), Dokumenty klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu (Rep. 116), sign. 116; Ed. R. STELMACH, *Katalog dokumentów*, t. 5, nr. 178.

38 M. GUMOWSKI, *Pieczęcie śląskie do końca XIV w.*, in: *Historia Śląska*, t. 3, s. 283.

39 S. MIKUCKI, *Heraldyka Piastów śląskich*, s. 459.

40 AP Wr., Rep. 116, sign. 120; Ed. R. STELMACH, *Katalog dokumentów*, t. 5, nr. 238.

został wystawiony wspólnie przez wszystkich książąt Henryków. Używali oni tytułatury „książęta Śląska, panowie Głogowa i Żagania” (ducum Slesie et dominorum Glogovie et Zaganie).⁴¹ W tym okresie współudział Henryka VIII Wróbla w rządach miał charakter nominalny.⁴²

Stosunki między braćmi nie układały się jednak najlepiej, jak można domniemywać z późniejszych wydarzeń. Mianowicie dwaj starsi bracia 26 VIII 1371 r. w obecności i za pośrednictwem księcia brzeskiego Ludwika, zawarli umowę, według której zobowiązali się od następnego dnia św. Michała tj. od 29 IX 1372 r., przez trzy lata sprawować razem rządy.⁴³ Relacje między starszymi Henrykami mogły być napięte skoro potrzebowali mediacji księcia brzeskiego. Zawarte między nimi porozumienie dotyczące wspólnego sprawowania rządów eliminowało najmłodszego brata, który przecież już uczestniczył w pewnych czynnościach związanych z zarządzaniem księstwem. Przewidywany trzyletni okres trwania tej umowy tj. do 1375 r. mógł z kolei wyznaczać przypuszczalny moment osiągnięcia przez Henryka VIII Wróbla pełnoletności.⁴⁴ Wieść o umowie między starszymi braćmi dotarła do najmłodszego i wzbudziła u niego zrozumiały niepokój i poczucie odsunięcia. Odpowiedzią na to była druga umowa zawarta już między wszystkimi trzema braćmi Henrykami 21 X 1371 r., również przy mediacji i w obecności księcia Ludwika brzeskiego. Treść tej umowy była bardzo zbliżona do tej z 26 VIII 1371 r. zawartej między Henrykiem Seniorem i Henrykiem Średnim. Ustalono bowiem, że wszyscy trzej bracia będą rządzić wspólnie od dnia św. Michała (29 IX) 1372 r. przez trzy lata. Każdy z nich miał otrzymywać 150 grzywien rocznego uposażenia, uzgodniono, że korzyści mają być dzielone po równo między braci i że każdy z nich może mieć na swym dworze nie więcej niż 20 koni. Zastrzeżono też, że jeśli któryś się ożeni musi małżonce zapewnić dożywocie.⁴⁵ Z wymowy dokumentu wynika, że do ugody dołączył najmłodszy brat; w tej sprawie kilkunastoletni Henryk VIII Wróbel był malkontentem. W dokumentach książęcych występowali na ogół starsi bracia, z zaznaczającą się przewagą najstarszego Henryka, najmłodszy mógł domagać się uczestnictwa w sprawowaniu rządów. We wspomnianym dokumencie z 21 X 1371 r. bracia nosili tytułaturę panów Głogowa i Żagania (Herren zu Glogau und zum Sagan). Jest jeszcze jeden istotny szczegół wynikający z tego

41 AP Wr., Rep. 116, sign. 119; Ed. R. STELMACH, *Katalog dokumentów*, t. 5, nr. 226.

42 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 393.

43 ed. Konrad WUTKE, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis und Stadt Glogau*, CDS, t. 28, Breslau 1915, s. 30, nr. 103; *Lehns- und Besitzurkunden*, t. 1, s. 186; F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 1, s. 389.

44 Jana WOJTUCKA, *Začlenění Hlohovska do Krouny české a jeho vývoj v letech 1331–1384*, In: *Korunní zeme v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, Praha 2003, s. 137.

45 F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 1, nr. 44, Felix MATUSZKIEWICZ, *Historia Szprotawy*; Hieronim SZCZEGÓŁA, in: *Szprotawa w XX wieku*, Szprotawa 2010, s. 54.

źródła – otóż Henryk VIII nie posiadał swej pieczęci, a omawiany dokument opieczętowali jego bracia i księżę Ludwik („mit Unsern und ihrer beiden Ingesiegel”).

Umowa między braćmi trwała i wspólnie podejmowali działania administracyjne w swym księstwie. 6 IV 1374 r. wystawili wspólnie dokument nadający miastu Żagań prawo do zbudowania na rynku w pobliżu kramów kupieckich postrzygalni („Schergadim”).⁴⁶ Przy dokumencie jest zachowany znany już odcisk pieczęci przedstawiający księcia – ojca Henryka V z dwoma synami.

W 1375 r. książęta na żądanie swego pana lennego tj. cesarza Karola IV musieli dokończyć podziału Góry i Ścinawy wraz z okręgami na dwie części – cesarską i książęcą, a właściwie potwierdzić stan, który miał miejsce w czasach ich ojca.⁴⁷ W Ścinawie 14 XII 1375 r. wystawiono dwa dokumenty, jeden z nich dotyczył podziału miasta Góry i okręgu górowskiego, drugi – podobny – był wystawiony w sprawie podziału Ścinawy i tamtejszego okręgu na część książęcą i cesarską. W obu dyplomach występują trzej bracia Henrykowie jako panowie Głogowa i Żagania. Do dokumentów przywiesili swe własne pieczęcie Henryk Senior i Henryk Średni, także – jak informuje źródło – w imieniu swego najmłodszego brata.⁴⁸ Zatem Henryk VIII Wróbel w 1375 r. wciąż nie posiadał własnej pieczęci. Podział Góry i Ścinawy w 1375 r. można łączyć z mijającym terminem umowy współrządów braci Henryków.

Zachowała się jeszcze jedna wzmianka źródłowa o wspólnym wystąpieniu trzech książąt. Pochodzi ona z 18 VI 1376 r. z dokumentu kapituły głogowskiej, która zaświadcza, że proboszcz głogowski Jan za wolą książąt Henryków (panów Głogowa i Żagania) wyderkował czynsz Hansowi Molle panu Przemkova z dóbr Lauterbach na fundację mszy w kościele św. Mikołaja w Głogowie.⁴⁹ Jest to jedynie powołanie się na książąt, a nie ich obecność w tym dokumencie. Nie wiadomo, kiedy wyrazili aprobatę dla transakcji proboszcza Jana, jednak wciąż byli określani używaną dotąd tytułaturą.

Rządy wspólne książąt trwały w dalszym ciągu. Podział księstwa nastąpił dopiero 15 VIII 1378 r. Dokument noszący tę datę, wystawiony w Żaganiu, dotyczy podziału księstwa głogowsko-żagańskiego na 3 części. Pierwsza część obejmowała obszar z połową Głogowa, Ścinawy, Chobieni, Bytomia, Tarnowa, Ryczenia z Rudną, Polkowicami, Jędrzychowem i Przedmostem z przyległościami. Druga część to teren z następującymi

46 Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej APZG), Akta miasta Żagania, sign. 10; CDS, t. 32, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Sagan*, ed. Erich Graber, Breslau 1927, s. 46, nr. 10; *Katalog*, t. 5, nr. 456; Edd. Adam GÓRSKI – Beata GRELEWICZ, *Regesta fontium Saganensium*, Zielona Góra – Żagań 2011, nr. 10; Arthur HEINRICH, *Geschichte des Fürstentums Sagan*, Sagan 1911, s. 275, 680.

47 W latach 1329–1331 poszczególne księstwa wchodzące w skład dzielnicy głogowskiej zostały zholdowane przez Jana Luksemburskiego, stając się lennem Korony Czeskiej.

48 CDS, t. 28, s. 31, nr. 106; *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 188, nr. 57; CDS, t. 28, s. 32, nr. 107.

49 CDS, t. 28, s. 32, nr. 109.

miastami: Żagań, Krosno, Bytnica, Bobrowice, Świebodzin i Nowogród. Z kolei trzecia część księstwa obejmowała Kożuchów, Nowe Miasteczko, Szprotawę, Przemków, Zieloną Górę, Sulechów i Sławę. Źródło wymienia wprawdzie części księstwa jednak nie informuje, jaki dział przypadł w udziale poszczególnym książętom. Wystawcą dokumentu jest Henryk VIII, nosi on następujący tytuł: „herzog in Slesien herre czu Grunenberg und czur Freyenstat”, co wyjaśnia, którą część dziedzictwa otrzymał. W dyplomie wymieniony jest także jego brat Henryk VII Średni jako pan Głogowa i Ścinawy (czyli pierwszej wymienionej w źródle części księstwa).⁵⁰ Całość wygląda jak umowa podziałowa między Henrykiem VIII Wróblem i Henrykiem VII. Nie znamy jednak takiego dokumentu sankcjonującego podział dzielnic między Henrykiem VIII a Henrykiem VI, nie wiadomo czy został wystawiony. Taka wątpliwość nasuwa się po lekturze kolejnego dyplomu, wystawionego w Pradze 29 IV 1379 r. Do króla Czech Wacława jako swego pana lennego przybyli najstarszy książę Henryk VI i Henryk VIII, aby Wacław zatwierdził podział ich dziedzicznego księstwa, nazwanego w tym dyplomie „Herczogtum Sagan und Freinstat”. Król Wacław przekazał im w lenno wydzielone ziemie z wymienionymi głównymi miastami.⁵¹ To właśnie ten dokument utwierdzał podział ojcowizny między najstarszym i najmłodszym bratem oraz przyznawał Henrykowi VI część z Żaganiem i Krosnem, a Henrykowi VIII—dział ojcowizny z Kożuchowem, Zieloną Górą i Szprotawą. Przy analizie tych dyplomów zwraca uwagę inicjatywa Henryka VIII—to on był wystawcą dokumentu podziałowego, wspólnie z najstarszym bratem był na dworze praskim. Najprawdopodobniej Henryk VIII, jako najmłodszy, dążył do wydzielenia i samodzielności. Dokładnie zasięg księstw wydzielonych z dzielnic głogowskiej dla braci Henryków wymienia *Kronika książąt polskich*.⁵² Książę Henryk VIII Wróbel określony jest przez to źródło księciem Kożuchowa i Szprotawy (ducem in Freienstadt et in Sprottavia).⁵³ W kolejnych latach samodzielnym rządów Henryka VIII można zaobserwować jego perspektywiczne działania dotyczące przyszłości księstwa i porozumienie z bratem Henrykiem VII Średnim. W Głogowie 18 III 1381 r. Henryk VIII wystawił dokument, na mocy którego uczynił wiadomym, że jego brat Henryk VII książę Głogowa i Ścinawy zwalnia z hołdu

50 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 192, nr. 58. O podziale dzielnic głogowskiej pisał też Jan Długosz, wymieniając jako główne ośrodki przyznane Henrykowi VIII Wróblowi Freienstadt (tj. Kożuchów) i Szprotawę. W tym samym miejscu wspominał o śmierci i pochówku Henryka V Żelaznego – teścia króla. J. DŁUGOSZ, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 9, Warszawa 1975, s. 432.

51 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, nr. 59.

52 Decyzja o podziale księstwa mogła zapaść już w maju 1378 r., gdy książęta głogowscy przebywali w Pradze na dworze Karola IV. Przypis: Regesta Imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV 1346–1378, ed. J. F. Bohmer, Innsbruck 1877, s. 494, nr. 5905; J. WOJTUCKA, *Začlenění Hlohovska*, s. 138.

53 *Chronica principum Poloniae*, in: SRS. Band I, ed. G. A. Stenzel, Breslau 1835, s. 151; *Kronika książąt polskich*, in: MPH, t. 3, s. 539.

mieszczan i okręg głogowski na wypadek swej bezpotomnej śmierci.⁵⁴ Ma to charakter działania zapobiegawczego. Henryk VIII Wróbel wybiegał w przyszłość i starał się zabezpieczyć sprawę ewentualnego przejścia księstwa starszego brata. Henryk VII, choć starszy, pozostawał w stanie bezżennym, nie posiadał legalnego potomstwa, więc takie zabiegi były zrozumiałe. Dostrzec można, że znów inicjatywa leżała po stronie Henryka VIII Wróbla, to on był wystawcą odpowiedniego dokumentu. Obserwując działania księcia kożuchowsko-zielonogórskiego w związku z przyszłością księstwa, można dopatrywać się jakiegoś porozumienia braterskiego mającego na celu utrzymanie i zapobieżenie dalszemu podziałowi księstwa. W umowie nie uczestniczył najstarszy z braci Henryk VI, pan na Żaganiu, który między 26 VIII 1371 a 22 XI 1372 r. ożenił się z Jadwigą córką Wacława I legnickiego.⁵⁵ W 1372 r. z tego małżeństwa urodziło się jedyne dziecko, którego płci nie znamy, a które zmarło w 1390 r.,⁵⁶ zrozumiałe więc, że Henryk Senior w umowie braci w 1381 r. nie uczestniczył. W tym czasie Henryk VII Rumpold i wtedy jeszcze Henryk VIII pozostawali nieżonaci, stąd też ich zabezpieczenie na wypadek bezpotomnej śmierci. Między braćmi była spora różnica wieku. Według K. Jasińskiego Henryk VII urodził się ok. 1350 r., więc w chwili porozumienia z młodszym bratem miał już co najmniej 31 lat, był więc człowiekiem dojrzałym.⁵⁷ Natomiast Henryk VIII Wróbel liczył sobie ok. 21 lat. Ożenił się z Katarzyną córką Władysława Opolczyka przed 25 VI 1388 r.—wtedy został wydany dokument króla czeskiego Wacława IV potwierdzający zapisanie przez Opolczyka posagu dla córki w postaci miast Prudnika, Karniowa i Głogówka.⁵⁸ K. Jasiński wyznacza termin *ad quem* zawarcia małżeństwa przez Henryka VIII Wróbla na 1386 r., wtedy bowiem planowano już małżeństwo młodszej córki Opolczyka.⁵⁹ Odmienne propozycję datowania tego małżeństwa przedstawił D. Veldtrup, według którego zostało ono zawarte krótko przed 25 VI 1388 r.⁶⁰ Niemiecki badacz uważa również, odmiennie niż K. Jasiński, że Katarzyna była drugą córką księcia z jego małżeństwa z Ofką mazowiecką, urodzoną w 1376 r., zatem w chwili zamążpójścia liczącą 12 lat, tak jak wymagało tego prawo kanoniczne.⁶¹ Sugestię D. Veldtrupa dotyczącą daty urodzin i ko-

54 CDS, t. 28, s. 33, nr. 114; *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 195–196, nr. 61; F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 2, s. 392, nr. 46.

55 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 387, 388, przyp. 12.

56 *Ibidem*, s. 395.

57 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 392.

58 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 2, s. 308, nr. 13.

59 *Ibidem*, s. 394.

60 Dieter VELDTRUP, *Frauen um Herzog Ladislaus (+1401). Opperherzoginnen in der dynastischen Politik zwischen Ungarn, Polen und dem Reich*, Warendorf 1999, s. 169–170.

61 D. VELDTRUP, *Die Ehefrauen und Tochter des Herzogs Ladislaus. Neue Erkenntnisse zur Genealogie der Opperherzog Piasten*, in: Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci, ed. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2001, s. 99–100.

lejności starszeństwa podziela także J. Sperka.⁶² Henryk VIII w chwili zawarcia związku małżeńskiego, w dodatku pierwszego, miał już co najmniej 26 lat, a jak na średniowieczne stosunki był to wiek dojrzały.

Nie można wykluczyć, że bezzenność książęcego brata Henryka VII Rumpolda była celowa, nie chciano pogłębiać podziału dziedzicznej dzielnicy. Przyczyny mogły mieć też inny charakter, np. zdrowotny; wiadomo, że Henryk VII był człowiekiem dużej tuszy, trudno mu było dosiąść konia, chorował na nogi (brak bliższych szczegółów na temat dolegliwości) i to stało się przyczyną jego śmierci.⁶³

Młody Henryk VIII Wróbel w pierwszych latach swych rządów prowadził dość aktywną politykę zewnętrzną. Wyrazem tego było podjęcie próby, chybionej zresztą, odzyskania ziemi wschowskiej. Stało się to w 1383 r., gdy Polska była dotknięta wojną domową w Wielkopolsce i rozchwiana w związku z bezkrólewiem po śmierci króla Ludwika andegaweńskiego w 1382 r. Książę Henryk VIII nie działał sam lecz wspólnie z braćmi, a ich napaść na ziemię wschowską i miasto Wschowę była dotkliwa, jednak mieszczenie wschowscy, jak relacjonował Jan Długosz, atak odparli.⁶⁴ Jak dostrzega T. Jurek, społeczeństwo ziemi wschowskiej solidaryzowało się z królem polskim, a polski ustrój był dla miejscowej ludności atrakcyjny,⁶⁵ zatem głogowczycy musieli pogodzić się ze stratą tego terytorium. Henryk VIII był też jednym z uczestników sojuszu, który 8 I 1389 r. w Hotzenplotz (dziś Osoblaha) zawarł biskup Ołomuńca Mikołaj z margrabią morawskim Jodokiem, mającego na celu zwalczanie i ukaranie raubritterów grasujących na pograniczu śląsko-morawskim. Do tego sojuszu przystąpiła liczna grupa książąt śląskich, wśród nich właśnie „Heinrich zur Freynstat” wraz z Władysławem Opolczykiem.⁶⁶ W uczestnictwie Henryka w tym układzie można dopatrywać się patronatu doświadczonego teścia, który mógł angażować swego zięcia w przedsięwzięcia o szerszym zasięgu. W sojuszu tym uczestniczył także brat księcia Henryka VIII Wróbla—Henryk książę głogowski—pan stołecznej dzielnicy, zabrakło natomiast najstarszego z braci. Interującym przykładem dobrych relacji Henryka VIII Wróbla z teściem jest także dokument zastawu dokonanego 5 V 1391 r. przez Władysława Opolczyka na rzecz Zakonu Krzyżackiego, którego przedmiotem był zamek w Złotorii w ziemi dobrzyńskiej i pięciu należących do niego wsi. W dokumencie znalazł się zapis mówiący, że gdyby książę opolski nie

62 Jerzy SPERKA, *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330-8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2016, s. 55–57.

63 SRS I, s. 238.

64 J. DŁUGOSZ, *Roczniki*, ks. 10, s. 166.

65 Tomasz JUREK, *Starostwo wschowskie w latach 1343–1422*, in: *Homines et societas*, Poznań 1997, s. 253.

66 Ed. Vincenc BRANDL, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 11, Brünn 1885, nr. 536. Zob. też: Ed. Franz KOPETZKY, *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, Archiv für österreichische Geschichte, Band 45, Wien 1871, s. 109, nr. 402.

zdołał przed śmiercią wykupić zastawu, to prawa miały przejść na jego spadkobierców, głównie na księcia Henryka, którego nazwał „kochanym zięciem” („unsir liebier Eydem”). Mógł to być zwrot konwencjonalny, ale raczej wyrażał rzeczywiste uczucia Opolczyka do księcia kożuchowskiego. O tym świadczył też sam fakt, że on właśnie był głównym spadkobiercą Opolczyka.⁶⁷ Natomiast z kolejnego dokumentu dotyczącego tej sprawy z datą 7 V 1391 r. dowiadujemy się o warunkach transakcji i o tym, że księżę opolski wraz z żoną Ofką, córką Katarzyną i zięciem księciem Henrykiem zrzekli się praw do zamku w Złotorii i pięciu wsi.⁶⁸

Niebył wiele wiadomo o stosunkach między braćmi książętami po podziale ojcowizny, można jednak przypuszczać, że Henryk VIII miał bliższe kontakty ze średnim bratem. Świadczyłyby o tym współdziałanie polityczne braci związane z przyszłością księstwa. Przecież ewentualne następstwo i dziedziczenie po bezzennym i bezdzietnym Henryku VII Rumpoldzie musiało też interesować najstarszego z braci, nie dostrzega się jednak takiego współdziałania między nimi. Przyszłość całej, podzielonej na trzy części dzielnicy głogowskiej, została rozstrzygnięta przez biologię i to w sposób dość przewidywalny. Księżę żagański Henryk VI Senior zmarł – jak podaje *Katalog opatów żagańskich* 5 XII 1393 r.,⁶⁹ natomiast inne źródło – *Nekrolog żagański* – podaje datę 7 XII tego roku⁷⁰. Kazimierz Jasiński jako bardziej wiarygodną datę uznał tę podaną przez *Katalog opatów żagańskich*, zwłaszcza, że źródło to podaje miejsce śmierci księcia – Włoszczów w okręgu lubińskim.⁷¹ Jego jedyne dziecko już nie żyło, pozostała wdowa księżna Jadwiga, która miała wiano zapisane na księstwie żagańskim. Naturalnym spadkobiercą tego księstwa, zważywszy na sytuację księcia głogowskiego Henryka VII Rumpolda, był Henryk VIII Wróbel. W chwili śmierci najstarszego brata miał on już potomstwo, w tym czterech synów, którzy zresztą przejęli księstwo żagańskie w 1403 r., gdy ustąpiła z niego księżna wdowa Jadwiga.⁷² Wkrótce śmierć zabrała także księcia Henryka VII Rumpolda, nastąpiło to 24 XII 1395 r.⁷³ Henryk VIII Wróbel po śmierci średniego brata podjął natychmiastowe działania polityczne, które miały zabezpieczyć

67 Edd. Leon RZYSZCZEWSKI – Antoni MUCZKOWSKI, *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 2, Warszawa 1852, nr. 542. W dokumencie Henryk jest tytułowany „Herczog Heinrich der Jungeste vom Sagan” – tytuł jest nawiązaniem do domu ojczywego – w Żaganiu rezydował ojciec księcia, a młody Henryk VIII tam się wychowywał.

68 Ed. Johannes VOIGT, *Codex diplomaticus Prussicus*, t. 4, Königsberg 1853, nr. 94; J. KARCZEWSKA, *Kujawsko-dobrzyńskie władztwo Władysława Opolczyka*, in: Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci, ed. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2001, s. 57.

69 SRS I, s. 241.

70 Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Rkps. IV O 36 (Nekrolog żagański), k. 23.

71 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 387.

72 Ibidem.

73 SRS I, s. 241. Kontrowersje związane z datą roczną śmierci Henryka VII Rumpolda wyczerpująco wyjaśnił K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 392.

przejęcie braterskiej dzielnicy. Znajdują one odzwierciedlenie w dokumentach wystawionych wspólnie przez niego i księcia Konrada II oleśnickiego 28 XII 1395 r.⁷⁴ Henryk VIII tytułował się w tych dokumentach panem Głogowa i Żagania, zaznaczając w ten sposób wyraźnie, że przejął po średnim bracie księstwo głogowskie i akcentując należną sobie zwierzchność nad księstwem żagańskim. We wspomnianych dyplomach wystawionych krótko po śmierci dotychczasowego księcia, Henryk VIII i książę Konrad II oleśnicki, przyrzekają szlachcie i wymienionym miastom księstwa (Głogów, Polkowice, Bytom), że będą przestrzegali ich praw i przywilejów, a zobowiązania będą uregulowane. Obecność Konrada II oleśnickiego tłumaczy fakt pokrewieństwa z księciem Henrykiem VIII Wróblem, obaj wywodzili się z książąt głogowskich, a ich przodkiem był Henryk III głogowski. Datę wystawienia jednego z tych dokumentów błędnie dotąd rozwiązywano na 1394 r. zamiast na 1395 r., gdy tymczasem książę Henryk VII Rumpold jest w nim wspomniany jako zmarły, a Henryk VIII wystąpił już z tytułem głogowskim.⁷⁵ Również 7 V 1396 r. w Trzebnicy Henryk VIII wystąpił u boku Konrada II z Oleśnicy jako książę Głogowa i Żagania, w dokumencie potwierdzającym sprzedaż czynszu przez braci Cordebok altaryście Stanisławowi ze Złotnik,⁷⁶ taka sama tytułatura księcia pojawiła się w dokumencie Henryka VIII wystawionego w Kożuchowie 27 VIII 1396 r.⁷⁷

Książę Henryk VIII Wróbel przejął dzielnice braterskie jednocząc w ten sposób księstwo głogowskie. Stan ten trwał jednak krótko ze względu na rychłą śmierć księcia w 1397 r. i nie przyniósł spodziewanych pozytywnych rezultatów. Miało to także związek z zadłużeniem księcia, zwłaszcza u Konrada II oleśnickiego na sumę 6820 grzywien. Dług ten miały częściowo spłacić główne miasta księstwa głogowskiego w zamian na dochody książęce z ceł. Jednakże miasta tej umowy nie dotrzymały, w związku z czym Konrad II finalnie zajął połowę okręgów górskiego i ścinawskiego.⁷⁸ Właściwie na zjednoczeniu dzielnicy głogowskiej skorzystali synowie Henryka VIII Wróbla, którzy w ten sposób zyskali zaopatrzenie w postaci własnych dzielnic, o co byłoby bardzo trudno, gdyby dziedzictwem było tylko ojcowskie księstwo kożuchowsko-zielonogórskie.

Książę Henryk VIII Wróbel wraz z małżonką rezydowali na zamku w Kożuchowie. Kożuchów był stolicą księstwa, jego centrum administracji i zarządu. Po zjednoczeniu dzielnicy głogowskiej był natomiast faktyczną stolicą księstwa głogowskiego, jako że zamek głogowski znajdował się w części królewskiej Głogowa. Inicjatywę budowy zamku ko-

74 CDS, t. 28, s. 40, nr. 149, 150.

75 CDS, t. 28, s. 40, nr. 150; K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 393.

76 Ed. bp. Wincenty URBAN, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu, cz. 1, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*, Rzym 1970, s. 170, nr. 834.

77 Ed. E. GRABER, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Sprottau*, in: CDS, t. 31, Breslau 1925, s. 17, nr. 10.

78 F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 1, s. 232.

zuchowskiego przypisuje się księciu Henrykowi III głogowskiemu – dobremu gospodarzowi i reformatorowi dzielnicy głogowskiej. Natomiast w czasach Henryka VIII Wróbla rezydencja w Kożuchowie została rozbudowana od strony zachodniej, przypuszczalnie także wtedy, ewentualnie w czasach wdowich rządów księżnej Katarzyny, zbudowano też kaplicę zamkową.⁷⁹ Były to inwestycje niezbędne, zważywszy na rezydencjonalny i reprezentacyjny charakter tej budowli.⁸⁰ Zamki książęce znajdowały się też w innych głównych ośrodkach księstwa – w Szprotawie, Sulechowie i najprawdopodobniej w Zielonej Górze.

Wspomniano już wyżej o zadłużeniu księstwa i fatalnej sytuacji finansowej księcia. Na podstawie nielicznych zachowanych źródeł tylko częściowo można odtworzyć stan domeny książęcej. Wymieniono więc jedynie te dobra, co do których nie ma wątpliwości, że były własnością książęcą, zdając sobie sprawę, że jest to obraz z konieczności niepełny. W Szprotawie należał do księcia Henryka VIII tzw. folwark wójtowski liczący 9 łanów i 3 pręty oraz prawo połowu ryb w Bobrze. Jednak 27 VIII 1396 r. książę sprzedał miastu ten folwark „*będący niegdyś własnością wójta Hentschela i Jerzego*”, z czynszami i należnościami, z prawem do drewna do młynów książęcych,⁸¹ Książę pozostawił dla siebie prawo do połowu ryb w Bobrze, które zresztą i tak po pewnym czasie wydzierżawił rybakom z Wyspy Rybackiej w Szprotawie. Oczywiście posiadał zamek szprotawski i dobra ziemskie w tym weichbildzie. Już wcześniej, bo w 1380 r. Szprotawa była w posiadaniu czynszów z różnych ogrodów książęcych sprzedanych jeszcze przez poprzedników księcia.⁸² W Szprotawie do księcia należał ponadto folwark przed miastem i jeszcze inny leżący na Wyspie Bobrzańskiej koło Dziećmiarowic. Zostały one sprzedane 15 VI 1405 r. przez księcia Jana – syna Henryka VIII,⁸³ natomiast w 1406 r. szprotawianie kupili od księcia wsie Sieraków i Bobrowice w weichbildzie szprotawskim, z czego wynika, że wcześniej znajdowały się w rękach książęcych.⁸⁴ Oczywiście do księcia należały zamki w głównych miastach księstwa, a ponadto w Podbrzeziu Dolnym koło Kożuchowa znajdował się książęcy folwark, o którym wiadomo z późnego dokumentu księcia Jana II żagańskiego z 1479 r.⁸⁵ W Kożuchowie do rodziny książęcej należała okazała kamienica przy rynku zwana Steinhaus lub Eckhaus, wprawdzie pierwsza o niej wzmianka pochodzi

79 Stanisław KOWALSKI, *Zabudowa miejska*, s. 39.

80 Tomasz ANDRZEJEWSKI – Zdzisław SZUKIEŁOWICZ, *Zamek w Kożuchowie. Rys historyczny*, Kożuchów 2009, s. 12–13.

81 CDS, t. 31, s. 17, nr. 10; F. MATUSZKIEWICZ, *Historia Szprotawy*, s. 65.

82 F. MATUSZKIEWICZ, *Historia Szprotawy*, s. 66.

83 CDS, t. 31, s. 18, nr. 20.

84 Ibidem, s. 18, nr. 21.

85 Ed. K. WUTKE, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, in: CDS, t. 24, Breslau 1908, s. 133, nr. 111.

z 1406 r., ale z pewnością zbudowano ją wcześniej.⁸⁶ W XV w. rezydowała w niej księżna wdowa po Henryku IX, a w 1477 r. została przekazana przez wdowę po ostatnim księciu głogowskim Henryku XI–Barbarę–radzie miejskiej Koźuchowa.⁸⁷ Możliwe, że był to dom księżnych wdów. A jeśli chodzi o zaopatrzenie księżęcej małżonki to Henryk VIII przeznaczył dla swej żony Katarzyny jako oprawę wdowią Zieloną Górę i Koźuchów, co znalazło odzwierciedlenie w jej tytulaturze, która brzmiała: „księżna Śląska, pani na Koźuchowie i Zielonej Górze” lub „księżna Koźuchowa i Zielonej Góry”.⁸⁸

Po śmierci Henryka VIII Wróbla opiekun jego małoletnich dzieci - Ruprecht legnicki - próbował zaspokoić roszczenia wierzycieli, układając się 17 VIII 1397 r. w sprawie rozłożenia długu na 3 raty.⁸⁹ Już aby spłacić pierwszą ratę Ruprecht zastawił Głogów, Krosno i Szprotawę oraz część majątków rycerstwa, a wkrótce też Bytom Odrzański. O tym jak trudna była sytuacja finansowa rodziny księżęcej świadczy fakt, że księżna Katarzyna zastawiła miastu Szprotawie koronę księżęcą, którą jej syn Henryk IX wykupił za 200 grzywien w 1423 r.⁹⁰

Księstwo koźuchowsko-zielonogórskie było niewielkie i niezbyt zamożne, w dodatku zadłużone. Nie posiadało rozbudowanej hierarchii urzędniczej, dworu ani dużej kancelarii. Ta ostatnia funkcjonowała w bardzo okrojonej formie, poświadczony jest tylko pisarz księżęcy. Przez pewien czas po śmierci ojca książę Henryk VIII Wróbel nie posiadał własnej pieczęci, stan taki trwał co najmniej do 1375 r., a najpewniej do 1378 r., a więc do momentu otrzymania własnej dzielnicy. Jego bracia używali pieczęci, którą posługiwali się wspólnie z ojcem, a wyobrażającą Henryka V z dwoma starszymi synami. Tą pieczęcią posłużyli się wszyscy trzej bracia jeszcze w 1374 r., gdy wyrazili zgodę na powstanie postrzygalni w Żaganiu.⁹¹ Egzemplarz pieczęci zachowany przy tym dyplomie zawiera także *contrasigillum* wyobrażające orła i nieczytelny napis.

Natomiast już w 1375 r. Henryk Senior i Henryk Średni uwierzytelnili własnymi pieczęciami dokument podziału Góry i Ścinawy wraz z okręgami i uczynili to także w imieniu najmłodszego brata. Ten stan *caementa sigilli* zakończył się, jak wspomniano, wraz z uzyskaniem samodzielności i własnego księstwa, lub nieco wcześniej. Znana jest jedna pieczęć mniejsza Henryka VIII, którą S. Mikucki umieszcza w szerokim przedziale chronologicznym 1378-1393. Wyobraża ona orła zwróconego w prawo z półksiężycem i krzyżem w otoku. Mało czytelny napis brzmi: + S' HENRICI DVCIS IN GRUNEN-

86 Ibidem, s. 168, nr. 31.

87 Gottfried FOERSTER, *Analecta Freystadiensia czyli kronika Koźuchowa*, Kraków – Koźuchów 2016, s. 49, 187; CDS, t. 24, s. 133, nr. 9.

88 J. KARCZEWSKA, *O księstwie*, in: *Koźuchów*, s. 131.

89 CDS, t. 31, s. 17, nr. 12.

90 CDS, t. 31, s. 25-26, nr. 64.

91 APZG, Dokumenty miasta Żagania, sign. 10; CDS, t. 32, s. 46, nr. 10.

BERG.⁹² Taka nierozbudowana tytulatura sugeruje, że pieczęć mogła pochodzić z początków jego samodzielnego panowania. Pieczęć Henryka VIII zachowała się przy dokumencie z 26 IV 1381 r. dotyczącym zatwierdzenia Hanusowi sołtysowi z Gościszowic koło Szprotawy posiadanie sądownictwa w tej wsi i kilku łańów tamże wolnych od dziesięciny.⁹³ Jednak najbardziej znanym wizerunkiem pieczęci Henryka VIII Wróbla jest pieczęć reprodukowana w opracowaniu F. Minsberga zawieszona przy dokumencie z 1396 r. w Szprotawie. Jest to pieczęć pieszka, księżę trzyma w prawej ręce miecz, w lewej dźwierz włócznię z proporcem jednostrefowym z szachownicą oraz tarczą herbową z orłem dolnośląskim. Księżę ma na sobie zbroję płytową, łącznie z zabezpieczeniem kończyn oraz ostrogi. W otoku częściowo zachowany napis wykonany minuskułą: **S Sigillum henrici ducis Slesie dni fre... grnberg.** Poszczególne wyrazy rozdzielono rombami.⁹⁴ Jest to tytulatura księcia, którą powszechnie stosował w wystawianych przez siebie dyplomach, wskazująca główne ośrodki jego władzy czyli Kożuchów i Zieloną Górę.

Z czasów prawie dwudziestoletnich osobistych rządów Henryka VIII Wróbla zachowało się kilkanaście wystawionych przez niego dokumentów, dotyczących przede wszystkim administracji i zarządzania księstwem. Są one świadectwem funkcjonowania w księstwie kożuchowsko-zielonogórskim kancelarii książęcej, choć słabo rozbudowanej i skromnej, posiadała ona, jak wspomniano, jedynie pisarza. Znane jest imię tylko jednego takiego urzędnika, był to Zachman von Czabeltitz wymieniony w 1393 r., będący jednocześnie księżęcym kapelanem.⁹⁵ I zapewne to właśnie do kapelanów książęcych należał obowiązek sporządzania dokumentów jak można wnosić z testacji dyplomów Henryka VIII Wróbla, w których na końcu wymieniano właśnie kapelana.⁹⁶ Natomiast z 1391 r. pochodzą dokumenty książęce spisane przez Mikołaja Melczera kożuchowskiego pisarza miejskiego.⁹⁷ O słabo rozbudowanej kancelarii mogło decydować niewielkie zapotrzebowanie na dokumenty w małym księstwie, a które i tak miał kto spisać, gdy zaistniała taka konieczność. Jednak bardziej prawdopodobnym jest to, że decydowały o tym względy oszczędnościowe, księżę miał inne priorytety jeśli chodzi o wydatki (turnieje, uzbrojenie), był też w związku z tym zadłużony. Kancelaria książęca była więc zorganizowana

92 S. MIKUCKI, *Heraldyka Piastów śląskich*, in: *Historia Śląska*, t. 3, s. 459–460; A. FUDALEJ, *Pieczęcie księstw*, s. 32.

93 *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Część I. Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*, nr. 715; CDS, t. 31, s. 16, nr. 7a. Informację o zachowanej pieczęci książęcej podaje wydawca *Katalogu* Wincenty Urban.

94 A. FUDALEJ, *Pieczęcie księstw*, s. 33. Autor nie podał pełnego odczytu napisu otokowego, pominął dość dobrze widoczne wyrazy: dni fre...

95 CDS, t. 24, s. 165, nr. 16.

96 J. KARCZEWSKA, *Otoczenie*, s. 65.

97 CDS, t. 24, s. 71, nr. 3; *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 200, nr. 38b.

w podstawowym, niezbędnym wymiarze. Mieściła się oczywiście w rezydencjonalnym Kożuchowie, tam wystawiono gros zachowanych dokumentów Henryka Wróbla.

W otoczeniu książęcym pojawiali się kapelanowie, oprócz wspomnianego Zachmana, był nim Jone wymieniony w 1386 r., być może pochodzący z miejscowej rodziny von Lesslaw.⁹⁸ Inny duchowny to wymieniony w 1388 r. Piotr Gunczelini, dla którego był to chyba początek kariery duchownej, bowiem w dokumentach pochodzących z czasów księżnej Katarzyny figurował już jako pleban kożuchowski, a następnie zielonogórski.⁹⁹ Spośród świeckich urzędników występujących w dobie księcia Henryka VIII znany jest sędzia dworski Peter Frederich, wzmiankowany w 1382 r.¹⁰⁰ Przy boku księcia pojawiali się jednak przede wszystkim miejscowe rycerstwo. Byli to przedstawiciele rodzin Unruhów, Glaubiczów, Lesslawów, Rechenbergów i Knoblauchsdorfów. Można w nich upatrywać doradców książęcych, dworzan czy po prostu towarzyszy księcia. Jego otoczenie było nieliczne, a dwór miał skromny charakter, liczbę urzędników zredukowano do tych niezbędnych. Sytuacja taka mogła być wynikiem kłopotów finansowych księcia.¹⁰¹

W źródłach dokumentowych wystawianych już samodzielnie i we własnej kancelarii kożuchowskiej książę używał tytułatury „Herzog in Slesien Herre czu Grunenberg und czur Freyenstat” lub w formie „Herzog zu Freystadt und Grunberg”, rzadko z tytułem szprotawskim: „Herzog Heinrich von Freystadt, Sprottau und Grunberg”.¹⁰² Po śmierci braci tytułował się panem Głogowa i Żagania.¹⁰³ W dokumencie wystawionym 27 VIII 1396 r. w Kożuchowie dla sprawy dotyczącej weichbildu szprotawskiego został określony jako „Herzog von Schlesien und Herr von Glogau-Sagan”, nacisk został więc położony na stołeczne miasta dzielnic i tytułaturę śląską.¹⁰⁴ Tytuł głogowski Henryka pojawił się też w dokumencie biskupa Waclawa z 24 XII 1396 r., w którym potwierdził fundację czynszową księcia Henryka na rzecz kaplicy pod Kożuchowem.¹⁰⁵ Źródła narracyjne używają także tytułu szprotawskiego („ducem in Freienstad et in Sprottavia”), jak czyni to *Kronika książąt polskich*, wskazując na ważny ośrodek miejski w dzielnicy książęcej. W *Roczniku głogowskim* występuje jako „pan żagański i głogowski”, była to tytułatura używana przezeń już po śmierci braci; źródło to podaje jednak błędną datę śmierci księcia

98 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 199–200, nr. 69.

99 CDS, t. 24, s. 164, nr. 13; J. KARCZEWSKA, *Otoczenie*, s. 65.

100 CDS, t. 24, s. 172, nr. 51.

101 J. KARCZEWSKA, *Otoczenie*, s. 71–80.

102 CDS, t. 24, s. 164, nr. 13.

103 *Ibidem*, t. 28, s. 40, nr. 149, 150.

104 CDS, t. 31, s. 17, nr. 10.

105 Ed. W. URBAN, *Wykaz regestów dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu (II). Regesty dokumentów z parafii kolegiackiej w Głogowie*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 3, 1973, nr. 38.

Henryka VIII – 1395 r., gdy w rzeczywistości był to 1397 r.¹⁰⁶ Natomiast w rachunkach rady miejskiej Zgorzelca, w których osoba księcia była kilkakrotnie wzmiankowana, Henryk VIII występował jako „duce de Grunenberg” lub „domini ducis de Sprotavia”.¹⁰⁷

Henryk VIII znany był z przydomka Sperling tj. Wróbel, którym obdarzyli go już współcześni. Tak określony jest w *Katalogu opatów żagańskich*¹⁰⁸ i *Kronice książąt polskich*.¹⁰⁹ Tym mianem („Herzog Sperling”) często był nazywany w rachunkach rady miejskiej Zgorzelca,¹¹⁰ znał ten przydomek także Jan Długosz.¹¹¹ Miejscowe źródło narracyjne jakim jest *Rocznik glogowski*, objaśnia, że Henryk VIII zwany był „księciem Wróblem” z racji posiadania licznego potomstwa męskiego.¹¹² Jednakże książę był tak nazywany jeszcze zanim doczekał się dzieci. Być może trzeba wiązać ten przydomek ze zręcznością księcia, zwinnością i sprawnością fizyczną, którą można było zaobserwować choćby w czasie udziału w turniejach, ewentualnie miało to związek z jego sylwetką.

Księcia Henryka VIII Wróbla obdarzono współcześnie jeszcze jednym przydomkiem – Kateran tj. Katarzyn, Katarzyniec. Taki przydomek zachował się w rachunkach rady miejskiej zgorzeleckiej, a także w *Roczniku glogowskim*.¹¹³ To ostatnie źródło przytaczając to miano błędnie przypisuje je ojcu Henryka VIII tj. Henrykowi V Żelaznemu. Natomiast tłumaczy ten przydomek miłością jaką książę darzył swą żonę Katarzynę.¹¹⁴ Według F. Minsberga przydomek Kateran, urobiony niewątpliwie od imienia książęcej małżonki, sugerował uległość księcia względem niej.¹¹⁵ Na kwestię książęcego przydomka zwrócił uwagę G. A. Stenzel wyjaśniając, że żoną Henryka V Żelaznego była Anna, a małżonką Henryka VIII Wróbla – Katarzyna, i to jemu trzeba przypisać ten przydomek.¹¹⁶ Stenzla cytuje K. Jasiński, który jednak stwierdzał, że *Rocznik glogowski* odnosi ten przydomek do Henryka V Żelaznego.

Książę Henryk VIII Wróbel jest znany z wystawianych przez siebie dokumentów, będących narzędziami służącymi do realizacji jego władzy w księstwie. Dotyczyły one administracji, przywilejów i nadawania lenna. Na mocy dokumentu wystawionego w Kożu-

¹⁰⁶ Kaspar BORGONI, *Rocznik glogowski do roku 1493*, Głogów 2013, s. 41.

¹⁰⁷ Ed. Richard JECHT, *Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419*, Görlitz 1905–1910, in: *Codex diplomaticus Lusatiae superioris*, t. 3, s. 158, 228, 246.

¹⁰⁸ SRS I, s. 239.

¹⁰⁹ *Kronika książąt polskich*, in: MPH, t. 3, s. 539.

¹¹⁰ *Codex diplomaticus Lusatiae*, t. 3, s. 47, 127, 128, 159, 218, 242, 592.

¹¹¹ J. DŁUGOSZ, *Roczniki*, ks. 10, s. 289.

¹¹² Ed. H. MARKGRAF, *Annales Glogovienses*, in: SRS. Band X, Breslau 1877, s. 9; K. BORGONI, *Rocznik glogowski*, s. 41.

¹¹³ SRS X, s. 8.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 1, s. 231.

¹¹⁶ *Chronica principum Poloniae*, in: SRS I, s. 151, przyp. 5

chowcie 16 I 1381 r. książę Henryk („Herzog von Schlesiens und Herr von Freystadt und Grunberg”) przekazał w lenno dziedziczne sołectwo w Gościszowicach (Giessmandorf) koło Szprotawy Hansowi Schultz i jego braciom z obowiązkiem uiszczania jemu czynszu rocznego w wysokości 2 grzywien.¹¹⁷ Jednym ze źródeł dokumentujących rządzącego księżę jest akt przekazania w lenno Nowego Miasteczka wraz z 7 wsiami w weichbildzie nowomiejskim Lutoldowi i Hansowi Wirsingom 24 XII 1386 r. w Kozuchowie. Książę używał wówczas tytułatury „herczig in Slesien hirre czu Freynstad und czu Grunenberg”.¹¹⁸ W sprawie Nowego Miasteczka książę wydał jeszcze kolejne dwa dokumenty – mianowicie 4 II 1391 r. Henryk VIII zezwolił braciom Lutoldowi i Piotrowi Wirsingom na lenną dziedziczość dóbr Nowe Miasteczko. Wówczas doszło też do podziału dóbr pomiędzy córki Piotra Wirsinga – Jadwigę i Annę z zachowaniem dożywocia dla Katarzyny żony Piotra, bez szkody dla praw książęcych.¹¹⁹ Wkrótce, bo 9 II 1391 r. nadanie Nowego Miasteczka dla Lutolda i Hansa zostało ponowione.¹²⁰ Wynika z tego, że dobra w Nowym Miasteczku znajdowały się w ręku trzech braci Wirsingów, przy czym dział Piotra został podzielony na dwie części między jego córki. Tłumaczy to późniejsze funkcjonowanie tego majątku podzielonego na cztery części, ale w taki sposób, że jedna część znajdowała się w ręku jednej rodziny, a trzy kolejne nadziały były własnością drugiej rodziny.¹²¹ W związku z przekazaniem Nowego Miasteczka Wirsingom, nie było ono wymienione wśród miast książęcych w dokumencie z 11 I 1418 r., dotyczącym porozumienia miast książęcych (wymieniono Głogów, Kozuchów, Szprotawę, Zieloną Górę, Sulechów, Polkowice, Sławę) skierowanego przeciwko zakłócającym porządek publiczny i łamiącym prawo.¹²²

Henryk VIII dbał także o miasta w swym księstwie, czego dowodem może być nadanie przywileju dla mieszczan Przemkowa w dniu 29 IV 1387 r. w Kozuchowie. Przywilej ten obejmował przyznanie statutów dla czterech cechów: rzeźników, tkaczy, szewców i piekarzy oraz prawa mili dla miejscowych towarów i prawa dla wyszynku piwa dla przemkowskich mieszczan.¹²³

117 CDS, t. 31, s. 16, nr. 7a.

118 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 199–200, nr. 65; Ed. M. CHMIELEWSKA, *Katalog dokumentów*, t. 6, nr. 407.

119 CDS, t. 24, s. 71, nr. 3. Książę wystąpił z tytułem: Heinrich Herzog in Schlesien, Herr zur Freienstat und zu Grunenberg.

120 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 1, s. 200; Ed. M. CHMIELEWSKA, *Katalog dokumentów*, t. 6, nr. 648.

121 Jarosław KUCZER, *Dzieje Nowego Miasteczka do końca XVIII wieku*, *Studia Zachodnie* 13, 2011, s. 72.

122 F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 1, s. 412–415, nr. 56; J. KUCZER, *Dzieje*, s. 72.

123 CDS, t. 31, s. 13, nr. 1; Felix MATUSZKIEWICZ – Georg STELLER, *Unsere Sagan-Sprottauer Heimat, Köln – Rodenkirchen* 1956, s. 23; Ed. Rektor EWALD, *Die Geschichte Primkenau*, Primkenau 1923. Dostęp online: <http://wikisource.org>.

Książę wystawiał też dokumenty potwierdzające różne transakcje dokonywane przez mieszkańców księstwa kożuchowsko-zielonogórskiego. Pośrednio wiadomo, że Henryk potwierdził zakup czynszu z Gołaszyna (Linde) dokonany przez Krystynę wdowę po mieszczaninie kożuchowskim Arnoldzie z przeznaczeniem na donację ołtarzową w kościele parafialnym w Kożuchowie. Wzmianka o tym dokumencie zamieszczona jest w dyplomie biskupim zatwierdzającym donację wystawionym 22 VI 1386 r.¹²⁴ Wśród dyplomów książęcych zatwierdzających transakcje wymienić należy ten z 27 V 1388 r. wystawiony w Kożuchowie, potwierdzający, że pleban kożuchowski Jenchinus Lessut kupił za kwotę 140 grzywien wieś Cisów od Wincentego, Mikołaja, Klemensa i Jakuba Unruhów synów nieżyjącego Piotra Unruha ze Stypułowa. Wieś ta stała się bezpośrednią własnością plebanów kożuchowskich i taki status miała też w czasach nowożytnych. Pieniądze na jej zakup przekazał Jenchinusowi Lessutowi Mikołaj Sculteti (Scholz) z Jaczowa, pleban w Zielonej Górze.¹²⁵ W odpowiednim dokumencie książę Henryk VIII Wróbel był tytułowany jako: „Herzog Heinrich von Freystadt, Sprottau und Grunberg”.

Fundacji kościelnej dotyczył dokument książęcy pochodzący z 9 III 1393 r., niestety nie zachowany, lecz znany z zapisu w inwentarzu zsekularyzowanego klasztoru magdalenek w Szprotawie.¹²⁶ Klasztor ten był właściwie najważniejszą instytucją duchowną w księstwie kożuchowsko-zielonogórskim. W innych miastach tego księstwa nie było domów zakonnych. We wspomnianym dokumencie książę Henryk, noszący tytuł księcia Śląska, pana Kożuchowa i Zielonej Góry (Grunenberch), potwierdził fundację ołtarza pw. Najświętszej Marii Panny w kościele parafialnym w Szprotawie (był to jednocześnie kościół klasztorny), dokonaną przez burmistrza, radę miejską i starszych cechów miejskich. Stwierdzono też, że jedna msza miała być odprawiana za przodków księcia.¹²⁷

Henryk VIII zatwierdzał też transakcje dokonywane przez mieszczan, znane są te zawarte przez mieszkańców rezydencjonalnego Kożuchowa. 23 X 1393 Henryk VIII, z tytułem „Herzog Heinrich zu Freystadt und Grunberg”, potwierdził, że Hannos Arnold z Kożuchowa sprzedał czynsz roczny w wysokości 2 grzywien z dóbr w Podbrzeziu Dolnym księdzu Pawłowi Goswini z Zielonej Góry. Pieniądze te miały być przeznaczone na fundację ołtarza w kościele parafialnym w Kożuchowie.¹²⁸

124 CDS, t. 24, s. 163, nr. 10. Wymieniony książę „Heinrich von Freystadt”.

125 CDS, t. 24, s. 164, nr. 13, *Wykaz regestów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu (III)*, s. 252, nr. 13. Sprawy dotyczą także następujące dokumenty: CDS, t. 24, s. 164, nr. 14, 15.

126 R. STELMACH, *Dokumenty do dziejów klasztoru magdalenek w Szprotawie do schyłku XV w.*, in: *Europa środkowo-wschodnia. Ideologia, historia a społeczeństwo*, edd. Jarosław Dudek – Daria Janiszewska – Urszula Świdarska-Włodarczyk, Zielona Góra 2005, s. 399, 404.

127 AP Wr., Rep. 120, sign. 62.

128 CDS, t. 24, s. 165, nr. 16; *Wykaz regestów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu (III)*, s. 253, nr. 16.

Nadmieniono już, że Henryk VIII Wróbel ożenił się z Katarzyną córką księcia Władysława Opolczyka i Ofki mazowieckiej. Dokładna data zawarcia małżeństwa nie jest znana, lecz *terminus ante quem* pozwala określić dokument króla Czech Wacława z 25 VI 1388 r. potwierdzający zapis posagu dokonany przez Opolczyka dla córki i zięcia. W jego skład wchodziły Prudnik, Karniów i Głogówek.¹²⁹ Według K. Jasińskiego małżeństwo Henryka i Katarzyny zostało zawarte między 1378 a 1386 r., co uzasadnił m. in. tym, że w lipcu 1386 r. planowano małżeństwo młodszej siostry Katarzyny – Jadwigi, zatem zgodnie ze średniowiecznym zwyczajem starsza z sióstr była już wydana za mąż. Wskazuje na to także przypuszczalna data narodzin najstarszego syna pary książęcej – Jana I żagańskiego.¹³⁰ Ostatnio w literaturze pojawił się pogląd, że związek został zawarty krótko przed 25 VI 1388 r.¹³¹ Zastanawia jakie mogły być motywy aranżacji tego małżeństwa. Jerzy Sperka wysunął przypuszczenie, że książę opolski zawarł sojusz z księciem z linii głogowskiej, aby stworzyć przeciwwagę dla króla polskiego, z którym zarówno on jak i książęta głogowscy mieli dość napięte stosunki; a powodem niesnasek głogowczyków z Królestwem Polskim była ziemia wschowska.¹³² Rzeczywiście takich wątków w działaniu sprytnego i wytrawnego gracza politycznego jakim był Władysław Opolczyk nie można wykluczyć. Możliwe też, że po prostu chciał korzystnie wydać córkę za mąż, a na terenie księstwa głogowskiego dostrzegał pomyślne rokowania natury genealogicznej, w związku z bezżennością i bezdzietnością jednego brata książęcego i nikłymi widokami na potomstwo drugiego z braci Henryka VIII Wróbla. Książę kożuchowsko-zielonogórski zapewne był – tu trzeba się zgodzić z opinią wyrażoną przez J. Sperkę – ulubionym zięciem księcia Władysława Opolczyka (albo Katarzyna ulubioną córką?), o czym mogłyby świadczyć niektóre jego dokumenty dotyczące zapisów i dające fory Katarzynie i jej potomstwu.

Stan zapisu posażnego z 1388 r. w niedalekim czasie uległ uszczupleniu. Otóż Opolczyk w 1390 r. sprzedał Karniów,¹³³ na Głogówku zabezpieczone było dożywocie Ofki żony Opolczyka, a w rękach Henryka VIII i jego żony był Prudnik. W dobrach posażnych książę Henryk VIII Wróbel sprawował zarząd i administrację, czego śladem jest dokument z 2 VII 1392 r. wystawiony w Prudniku, na mocy którego wyraził zgodę na sprzedaż młyna należącego do panów Elstirberg. W dokumencie tytułuje się panem Pru-

129 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 2, s. 313, nr. 22; CDS, t. 6, *Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johannis von Oppeln und Ratibor in auszügen mitgetheilt*, s. 204, nr. 18.

130 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 394.

131 D. VELDTRUP, *Frauen*, s. 169–170; J. SPERKA, *Władysław książę opolski*, s. 56.

132 *Ibidem*, s. 144.

133 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 2, s. 494–495, nr. 29; J. SPERKA, *Władysław książę opolski*, s. 216.

dnika: „Herzog in der Slezien, Herr zur Freyenstadt und zur Neuenstadt”.¹³⁴ Z kolei już w następnym roku teść Henryka podjął nowe decyzje względem swych posiadłości, także tych, które zapisał zięciowi i córce. Mianowicie 26 X 1393 r. zapisał swe władztwo bratankom, którzy mieli je objąć po jego śmierci. Zagwarantował swej małżonce Ofce posiadanie jako dożywocia Głogówka i Prudnika. Gdyby zaś bratankowie zmarli to cały majątek miała odziedziczyć jego córka Katarzyna i jej dzieci, te które ma i będzie mieć. W dokumencie Katarzyna tytułowana była „Herczogin zur Freienstat etc.”¹³⁵ Jeśli chodzi o Prudnik, to po śmierci Henryka VIII miasto wraz z okręgiem przeszło w ręce jego krewniaka księcia oleśnickiego Konrada II.¹³⁶ Przepuszczalnie mogło to być rekompensatą za długi jakie Henryk miał u swego książęcego wierzyciela. Owdowiała w 1397 r. księżna kożuchowska Katarzyna mogła jednak spodziewać się pomocy ze strony swych rodziców. Książę Władysław Opolczyk i jego żona Ofka otrzymali od Zygmunta Luksemburczyka nadania ziemskie i zapisy sum zabezpieczonych na czynszu z miast spiskich.¹³⁷ Dobra te i dochody trzymała księżna Ofka, a potem także jej córka księżna Katarzyna. W 1410 r. Zygmunt Luksemburski zapisał ponadto Ofce opolskiej dochody z Koszyc i potwierdził te pochodzące z wcześniej nadanego zamku Błatnica na Węgrzech.¹³⁸ Z tych pieniędzy i nadań korzystała księżna Katarzyna i później jej synowie – Henryk X, Henryk IX i Waclaw.¹³⁹ Księżna, a po jej śmierci jej spadkobiercy, mieli także otrzymywać 300 kop groszy rocznie z sum zapisanych jej przez króla czeskiego Waclawa IV, a które miały płacić miasta Ołomuniec, Brno i Znojmo, do czego 1 IV 1413 r. zobowiązali się burmistrzowie tych miast.¹⁴⁰ Kwoty te zapewne znacząco podreperowały budżet dworu kożuchowskiego znajdującego się po śmierci Henryka VIII w tarapatkach finansowych. Dochody pozyskiwane z zapisów węgierskich, choć nie zawsze wpływały regularnie, mogły przyczynić się do odbudowy i wzmocnienia pozycji księstwa w czasach księcia Henryka IX, jego długie rządy były bowiem pomyślne dla dzielnicy.

Źródła przekazują imiona pięcioro dzieci pary książęcej Henryka VIII Wróbla i Katarzyny. Byli to synowie – Jan I urodzony między 1386 a 1391 r., Henryk IX Starszy urodzony między 1387 a 1392 r., następnie Henryk X Młodszy zwany Rumpold, którego narodziny miały miejsce między 1388 a 1396 r. oraz najmłodszy syn Waclaw, którego narodziny datuje się na lata 1388–1397, ze wskazaniem na początek 1397 r., a także córka

134 CDS, t. 6, s. 17, nr. 77.

135 *Lehns-und Besitzurkunden*, t. 2, s. 313–318, nr. 23.

136 CDS, t. 6, s. 22, nr. 92; s. 33, nr. 94, 97; J. SPERKA, *Władysław książę opolski*, s. 216.

137 CDS, t. 31, s. 22, nr. 48a.

138 Ibidem, s. 22, nr. 48; D. VELDTRUP, *Frauen*, s. 296–297, nr. 7a, 7b.

139 CDS, t. 31, s. 23, 25, nr. 52, 59; J. SPERKA, *Władysław książę opolski*, s. 218.

140 *Archiv český čili staré písemné památky česke i moravské sebrane z archivů domácích i cizích*, díl XIV, *Listiny archivu někdy Olešnického*, ed. J. Kalousek, Praha 1895, nr. 69.

Anna urodzona między 1390 a 1397 r., która była jednym z młodszych dzieci pary książęcej.¹⁴¹ Można sądzić, że było to małżeństwo raczej udane i szczęśliwe. O dobrym pożyciu może świadczyć liczba dzieci urodzonych w czasie trwającego około 11 lat małżeństwa, a także wiele mówiący przydomek księcia Kateran, nadany mu już współcześnie. Nawet jeśli miał on wydzwięk żartobliwy czy lekko drwiący, bo mógł sugerować uległość księcia wobec żony, to i tak dowodził istnienia uczucia i przywiązania między małżonkami.

Książę Henryk VIII Wróbel był człowiekiem obytym, stosownie do swego stanu. Wiadomo, że odbywał różne podróże – jak tę do Pragi w 1379 r., aby złożyć hołd lenny królowi Wacławowi. Z pewnością przebywał też w Zgorzelcu w 1379 r., jak świadczą o tym rachunki tego miasta wymieniające kwoty przeznaczone na uhonorowanie księcia.¹⁴² Zresztą z łużyckim Zgorzelcem książę utrzymywał kontakty niejednokrotnie – w 1389 r. przebywał tam na turnieju rycerskim,¹⁴³ a poza tym otrzymywał stamtąd także dary w postaci wina i piwa w 1390 r., 1393 r., 1394 r., 1395 r.¹⁴⁴ Zachowało się także interesujące źródło w archiwum budapesztańskim z 1 V 1382 r., nie zawierające niestety miejsca wystawienia. Występuje w nim grupa sześciu książąt śląskich mianowicie Henryk lubiński, Henryk z Żagania, książęta legniccy Ruprecht, Wacław i Bolesław, a także książę Henryk na Kożuchowie (Fryenstadt), którzy zobowiązują się oddać Żydom Muscheen, Izaakowi i Smerlinowi 450 grzywien groszy praskich na najbliższą Wielkanoc (tj. w 1383 r.).¹⁴⁵ Kwota była dość znaczna, lecz nie wiadomo na jaki cel książęta przeznaczyli tę pożyczkę. Czy pieniądze miały pokryć koszty uczestnictwa w wystawnym turnieju, czy były potrzebne na jakieś inne wydatki reprezentacyjne? Zobowiązanie dłużne było wystawione raczej poza granicami Śląska – na Węgrzech lub może w Czechach.

Militaria, rzemiosło rycerskie i przede wszystkim turnieje rycerskie stanowiły główne zainteresowania księcia. Źródła, zwłaszcza narracyjne, zgodnie podkreślają zamiłowanie Henryka VIII Wróbla do tej rycerskiej rozrywki.¹⁴⁶ Z turniejami wiązały się też podróże na różne dwory książęce, to z kolei sprzyjało nawiązywaniu kontaktów i nabywaniu oglądy potrzebnej w środowisku dworskim. Książę był też ciekawy nowinek technicznych w zakresie militariów i techniki walki. Henryk VIII Wróbel jako pierwszy na Śląsku wykorzystał proch strzelniczy w potyczce pod Zgorzelcem w 1395 r. Urządził

141 K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 396, 398, 401, 402, 403.

142 *Codex diplomaticus Lusatiae*, t. 3, s. 47.

143 *Ibidem*, s. 128

144 *Ibidem*, s. 159, 228, 242, 246 i inne.

145 Edd. Władysław BARAN – Jan DĄBROWSKI – Jan ŁOŚ – Jan PTAŚNIK – Stanisław Zachorowski, *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków 1919, s. 20, nr. 37.

146 J. DŁUGOSZ, *Roczniki*, ks. 10, s. 289.

także pokazy strzeleckie w Głogowie.¹⁴⁷ Brał udział w turniejach i zapewne też je organizował. W 1389 r. rada miejska Zgorzelca przekazała księciu 22 grosze na turniej.¹⁴⁸ Jednak była to bardzo kosztowna rozrywka, która zrujnowała finanse księstwa kożuchowsko-zielonogórskiego. Aby sfinansować udział w turniejach książę zadłużył się, a największy dług zaciągnął u księcia Konrada oleśnickiego, bo suma wynosiła aż 6820 grzywien.¹⁴⁹ Książąt głogowskich łączyły z książętami oleśnickimi więzy pokrewieństwa, zatem i pożyczek szukano u krewniaków.

Kłopoty finansowe księcia przyczyniły się do jego konfliktów z grupą, która na ogół pieniędzmi dysponowała czyli z duchowieństwem. Henryk VIII zajął gwałtownie dochody z beneficjum kanonika głogowskiego Mikołaja Stengła i dopuścił się wobec niego niesprawiedliwości.¹⁵⁰ Było to powodem ekskomuniki, którą został obłożony przez biskupa wrocławskiego. Podczas trwania tego konfliktu Henryk VIII uczestniczył w turnieju w Legnicy, gdzie został raniony włócznią. Poważnie ranny został przewieziony do Szprotawy i tam zmarł 14 III 1397 r. Został pochowany w kościele augustiańskim w Żaganiu, jednak na polecenie biskupa opat klasztoru, którym był wówczas Ludolf, musiał wydobyć trumnę ze zwłokami ekskomunikowanego księcia. Przez osiem dni trumna pozostawała na powierzchni i dopiero interwencja księcia Ruprechta legnickiego, szwagra i opiekuna dzieci zmarłego księcia, spowodowała, że ciało Henryka VIII ponownie spoczęło w grobie.¹⁵¹ Książę krótko przed śmiercią, bo 9 III 1397 r. ogłosił na szprotawskim zamku swą ostatnią wolę, której świadkiem był m.in. opat żagański Ludolf i to jemu powierzono testament książęcy.¹⁵² W dniu śmierci księcia opat Ludolf w obecności świadków i notariusza publicznego ufundował mszę wieczystą za duszę księcia Henryka VIII w kaplicy w kościele klasztornym w Żaganiu.¹⁵³ Tak więc i śmierć księcia była następstwem jego ulubionej rozrywki, która jeszcze w dodatku przyniosła kłopoty finansowe następcom Henryka VIII.

Henryk VIII Wróbel dorastał i wychowywał się w Żaganiu na dworze swego ojca Henryka V Żelaznego – pana jednego z ważniejszych i największych terytorialnie w XIV w. księstw śląskich.¹⁵⁴ Rodzice osierocili Henryka, gdy ten był małym dzieckiem, matka

147 J. BLASCHKE, *Geschichte der Stadt Glogau*, s. 109.

148 *Codex diplomaticus Lusatae*, t. 3, s. 128.

149 F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt*, t. 1, s. 232; Janusz CHUTKOWSKI, *Dzieje Głogowa*, t. 1, Legnica 1991, s. 87, 89.

150 SRS I, s. 239.

151 SRS I, s. 240; Bernard NAZIMEK, *Losy polityczne miasta i księstwa głogowskiego w latach 1331–1526*, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr. 1068, Historia 72, Wrocław 1988; Ed. Krystyn Matwijowski, *Materiały do dziejów Głogowa*, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr. 72, Wrocław 1989, s. 51.

152 AP Wr, Rep. 116, nr. 176.

153 Ibidem; Ed. R. STELMACH, *Katalog dokumentów*, t. 7, nr. 325.

154 W Żaganiu znajdowała się rezydencja książęca, tam też były wystawiane dokumenty młodych książąt,

księżna Anna plocka zmarła w 1363 r., a ojciec – w 1369 r. Jednak młody Henryk VIII mógł być świadom pewnych wartości, które mógł mu przekazywać ojciec, bądź uświadomił sobie ich wagę w bardziej dojrzałym wieku. Henryk V Żelazny był bowiem księciem o sporych ambicjach politycznych, potrafiącym poruszać się w aktualnych układach politycznych i wykorzystać je dla stabilnej pozycji swego księstwa. Przez dłuższy czas opierał się w swych działaniach politycznych na Luksemburgach. Przyniosło to, poza doraźnymi korzyściami politycznymi, także te natury prywatnej. Księżę bywał u boku Karola IV na dworze praskim, będącym wówczas jednym ze znakomitszych w Europie. Henryk V Żelazny udał się na pielgrzymkę do Ziemi Świętej, był także w Konstantynopolu. Wiadomo, że w 1362 r. przebywał w Pyzdrach w otoczeniu króla Kazimierza Wielkiego i raczej nie była to jego jedyna wizyta w Polsce.¹⁵⁵ Należał zatem do osób bywałych w świecie, poznał różne dwory i ich władców, aktualne mody, kulturę i obyczaje. Mógł je, oczywiście w skromniejszych ramach, zaszczerpić w swoim księstwie i otoczeniu. Z taką atmosferą zetknął się zapewne jego syn Henryk VIII i jego rodzeństwo. Niewykluczone, że to właśnie z domu rodzinnego Henryk VIII wyniósł zamiłowanie do obyczaju rycerskiego i turniejów. Z pewnością posiadał jakieś wykształcenie, zwłaszcza, że w Żaganiu znajdował się klasztor kanoników regularnych i być może oni dbali o edukację księcia. Jako amator turniejów był zapoznany z kulturą rycerską, bywał ich uczestnikiem na różnych dworach, przede wszystkim śląskich, ale był też w Pradze, a pewnie także w innych miejscach w Królestwie Czech. Takie podróże mogły owocować poznaniem nowin politycznych i ważnych osobistości. Pamiętać należy, że teściem Henryka VIII Wróbla był książę Władysław Opolczyk, sprytny i wytrawny gracz polityczny, który mógł dla niego przewidywać jakąś rolę w swych politycznych układankach.

Działania księcia Henryka VIII przerwała dość pechowa śmierć na turnieju rycerskim. Właśnie to jego zamiłowanie do rycerskiej rozrywki chyba najlepiej go charakteryzuje. Z jednej strony jako rycerza – typowego przedstawiciela swej epoki, ciekawego nowinek związanych z walką i uzbrojeniem, a z drugiej strony właśnie ta rozrywka doprowadziła do zadłużenia jego księstwa, chociaż nie był w tym odosobniony, bo niejedna koronowana głowa wspomagała się pożyczkami. Wiele wskazuje na to, że Henryk VIII był człowiekiem rodzinnym i związanym uczuciowo z żoną ojcem kilkorga dzieci, co nieczęsto się zdarzało w aranżowanych małżeństwach władców.

Aktywność Henryka VIII Wróbla przypadła na inne uwarunkowania polityczne niż rządy jego ojca, nie był też postacią takiego formatu. Można jednak dopatrzeć się w nim i jego działaniach stanowczości i zdecydowania, kiedy będąc jeszcze młodzieńcem zareagował na porozumienie starszych braci, czy wówczas, gdy podjął szybkie działania po

---

w czasie gdy pozostawali w niedziale braterskim.

155 J. DĄBROWSKI, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, in: *Historia Śląska*, t. 1, s. 506–507, 526.

ich śmierci i przejął dziedzictwo po nich. Udało się Henrykowi VIII na krótko zjednoczyć dzielnicę głogowską, choć właściwie bardziej zawdzięczał to przyczynom naturalnym niż planowej strategii politycznej. Był raczej typowym księciem dzielnicowym, ograniczonym przez prawo lenne, borykającym się z problemami finansowymi. Perspektywę Henryka VIII Wróbla – już jako pana dużej dzielnicy – na stanie się poważniejszym graczem politycznym, zniweczyła jego rychła śmierć.

Kníže Jindřich VIII. „Vrabec“ (asi 1360 – 14. 3. 1397) a jeho vláda v Kožuchovsko-zelenohorském knížectví

(Shrnutí)

Článek přibližuje osobnost knížete Jindřicha VIII. Řečeného Vrabec a usiluje o analýzu jeho vlády v Hlohovském a později Kožuchovsko-zelenohorském knížectví. Text přibližuje Jindřichův původ a rodinné zázemí a vliv, který tyto okolnosti měly na jeho pozdější vládu. Dále jsou přiblíženy hlavní aspekty Jindřichova panování během spoluvlády nad Hlohovskem, vykonávané společně s bratry, a zejména v éře jeho samostatné vlády v Kožuchovsko-zelenohorském knížectví po rozdělení Hlohovska roku 1378. Pozornost se soustředí na okolnosti správy knížectví, stejně jako na Jindřichovu sňatkovou politiku a vliv rodinných vazeb. V tomto směru se Jindřichovi podařilo upevnit svou pozici sňatkem s dcerou opolského vévody Vladislava Kateřinou roku 1382. Další tematický okruh představuje zájem knížete o rytířské turnaje a sběratelství militarií. Tato záliba se však stala jednou z příčin Jindřichova zadlužení a následných majetkových konfliktů s církví. Taktéž Jindřichovy snahy o získání Zaháňského knížectví, které si nárokoval jako dědictví po zesnulém bratrovi, nebyly korunovány úspěchem. Vlivem předčasné smrti na následky zranění v rytířském turnaji se Jindřich nikdy nestal vlivnější politickou figurou, přesahující rmeč regionu.

dr hab. Joanna Karczewska, prof.
Uniwersytet Zielonogórski
j.karczewska@ih.uz.zgora.pl

